

שם המחקר : תופעה ה'יחידאות' בקרב בוגרים עם מוגבלות שכלית: תיאוריות פסיכולוגיות (התקשרות).

אינטימיות), תיאוריות מודרניות (בחירה/ היעדר הזדמנויות) או קשיים רגשיים חברתיים

שנה : 2015

מס' קטלוגי : 100.1

שם החוקר: פרופ' חפציבה ליפשיץ-והב וחגית חגואל סטודנטית לתואר שלישי.

רשות המחקר: התמחות מוגבלות שכלית, המגמה לחינוך מיוחד, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר אילן

מחקר זה נערך בסיוע קרן שלם

תקציר המחקר:

מטרתו העיקרית של המחקר הנוכחי היתה בדיקת הסיבות לתופעת היחידאות (Singlehood) – רווקות, בקרב מבוגרים עם מוגבלות שכלית בזיקה לתיאוריות פסיכולוגיות: התקשרות ואינטימיות (Bowlby, 1969/1982; Erikson, 1963) וכן בזיקה לתיאוריות מודרניות "בחירה-היעדר הזדמנויות" 'Choice and Lack of chance' (Reynolds, Watherell, & Taylors, 2007) ו- 'Selective/Adaptation mechanism' (Lesthaeghe & Moors, 2002) המסבירות יחידאות באוכלוסיה בעלת התפתחות תקינה.

המחקרים שנערכו עד כה בתחום זה באוכלוסיה עם מוגבלות שכלית התמקדו ביחסים סקסואליים (Sexuality), יחסים אינטימיים, במושג 'אהבה' ובאיכות הקשר הזוגי (Kijak, 2011; Lesseliers & VanHove, 2002; Lofgren-Martenson, 2004; Servais, 2006), אך דווקא תופעת היחידאות באוכלוסיה בעלת מוגבלות שכלית טרם נחקרה. השאלה היא: מדוע מרבית האנשים עם מוגבלות שכלית נשארים לבד ללא בני זוג. בהעדר מחקרים בנושא היחידאות באוכלוסיה עם מוגבלות שכלית, הוצגו מספר מודלים תיאורטיים המציעים שני אופני התבוננות אודות הסיבות ליחידאות באוכלוסיה התקינה: תיאוריות פסיכולוגיות ותיאוריות מודרניות. התיאוריות הפסיכולוגיות, בהן תיאוריית ההתקשרות (Bowlby, 1969/1982) ותיאוריית האינטימיות (Erikson, 1963) טוענות כי יצירת קשר זוגי תלויה באדם עצמו, והעדר קשר שכזה הינה תולדה של קשיים בתחום האישיותי ובהם: סגנון התקשרות לא בטוח של היחיד, או בעיה ביכולת ליצור אינטימיות. התיאוריות המודרניות 'Chance or Lack of Chance', מתייחסות ליחידאות מפרספקטיבה של היחידאים עצמם ובהתייחס להשפעת סביבה, תרבות וערכים. דווקא בחיים המודרניים יחידאות יכולה להיות תוצר של בחירה והסיבות להעדר קשר זוגי נמצאות על קו רצף שבין בחירה/היעדר הזדמנויות, כאשר האחרון קשור גם למיקוד השליטה הפנימי/חיצוני של היחיד ולמעריך ציפיותיו מבן הזוג.

מטרתו האופרטיבית של המחקר היו לבדוק האם יחידאות באוכלוסיה בעלת מוגבלות שכלית נובעת מאחת מהסיבות הבאות: קשיים בכישורים הנדרשים לזוגיות כמו יכולת התקשרות על פי תיאוריית ההתקשרות (Bowlby, 1969/1982) ו/או יכולת ליצירת קשר אינטימי על פי תיאוריית האינטימיות (Erikson, 1963). האם היחס לזוגיות ונישואין הוא הסיבה ליחידאות: בשל ציפיות גבוהות מבן/בת הזוג לפי תיאוריית 'בחירה-היעדר הזדמנויות' 'Choice and Lack of chance' (Reynolds et al., 2007), Selective/Adaptation' mechanism (Lesthaeghe & Moors, 2002).

במקביל לתיאוריות הקלאסיות והמודרניות, בדקנו האם תופעת היחידאות בקרב בעלי מוגבלות שכלית נובעת מקשיים בסיסיים יותר בתחום החברתי/רגשי ומהקשיים ביצירת דפוסי סוציאליזציה לא רק עם בן המין השני אלא עם בן אותו המין.

במחקר השתתפו 96 מבוגרים עם מוגבלות שכלית קלה עד בינונית בגילאים 25-65 שחולקו לשתי קבוצות: קבוצה אחת כללה 40 יחידאיים (41.7%), שלא קיימו עד השתתפותם במחקר קשר זוגי ארוך (מעל שנתיים). קבוצה שניה כללה 56 מקיימי קשר זוגי קבוע (58.3%) מעל שנתיים. נעשה שימוש במתודה הכמותית ובמתודה איכותית. להלן נציג את מטרות המחקר, ההשערות והתוצאות בזיקה לשלושת חלקיו.

חלק א'- תיאוריות פסיכולוגיות המסבירות יחידאות

סיבות ליחידאות כתוצאה מקשיים בכישורי זוגיות על פי תיאוריית ההתקשרות (Hazan & Shaver, 1987). המטרה היתה לבדוק האם יהיה הבדל בין יחידאים למקיימי קשר זוגי בעלי מוגבלות שכלית בסגנון התקשרות וברשת היחסים עם הדמויות הקרובות. נעשה שימוש שאלון לבדיקת סגנון התקשרות (Hazan & Shaver, 1987) ובשאלון רשתות יחסים (Furman & Buhrmester 1985).

שיערנו כי בקרב מקיימי קשר זוגי ימצא סגנון התקשרות בטוח ובקרב היחידאים ימצאו סגנונות התקשרות לא בטוחים, חרד ונמנע. כמו כן, שיערנו כי היררכיית ההתקשרות עם הדמויות הקרובות אם, אב, חבר ומדריך- בקרב מקיימי הקשר הזוגי תהיה שונה מהיררכיית ההתקשרות בקרב היחידאים.

שתי הקבוצות הציגו סגנון התקשרות בטוח. ההשערה בדבר הבדלים בהיררכיית ההתקשרות עם הדמויות השונות- אוששה. בקרב היחידאים נמצאה רמת יחסים גבוהה יותר עם דמות האם בהשוואה לשאר הדמויות, בעוד שבקרב מקיימי קשר זוגי נמצאה רשת יחסים גבוהה עם דמות האב ודמות החבר. במחקר הנוכחי נמצא כי בדומה למחקרי יחידאות באוכלוסיה הכללית, לאב תפקיד משמעותי ביכולת הבוגרים לבסס יחסים זוגיים בבגרות (Lamb, 2004; Lewis & Lamb, 2003; Mallers, Charles, Neupert, & Almeida, 2010). כפי הנראה, קשר חזק מדי עם האם מפריע ליצירת זוגיות.

סיבות ליחידאות כתוצאה בקשיים בכישורי זוגיות על פי תיאוריית האינטימיות של Erikson (1963) המטרה היתה לבדוק האם ימצאו הבדלים בין יחידאים/מקיימי קשר זוגי בעלי מוגבלות שכלית ביכולת ליצירת קשר אינטימי. נעשה שימוש בשאלון אינטימיות (Descutner & Thelen, 1991) (FIS) שבו שני מדדים המתייחסים לאופן שבו מבוטאת האינטימיות: אינטימיות וורבלית – המתבטאת בשיתוף מילולי ברגשות ובמחשבות ואינטימיות פעילה- המתבטאת בעשייה משותפת וביזמה. כמו כן, נעשה שימוש בשאלון חשיפה אינטימית בקשרים בין אישיים (Adolescent intimacy (Shulman, Laursen, Kalman, & Karpovsky, 1997) ובו שני מדדים המתייחסים למושא האינטימיות: אינטימיות אישית- היכולת לשתף את החבר בתכנים אישיים הקשורים ליחיד עצמו ואינטימיות חיצונית □ היכולת לשתף את החבר בתכנים אישיים הקשורים לאחר. שיערנו כי היכולת לאינטימיות בקרב מקיימי הקשר הזוגי תהיה גבוהה יותר מהיכולת לאינטימיות בקרב היחידאים. השערה זו נדחתה. מדדי אינטימיות פעילה ואינטימיות וורבלית נמצאו גבוהים בקרב יחידאים ומקיימי קשר זוגי. ממצאים

אלו מראים כי בקרב מבוגרים עם מוגבלות שכלית קיימת מידת פתיחות ויכולת חשיפה המאפשרים אינטימיות עם בן/בת זוג. בקרב הגברים נמצאה יכולת גבוהה לאינטימיות פעילה בהשוואה לאינטימיות וורבלית. ממצא זה, תואם מחקרים באוכלוסיה הכללית ובאוכלוסיית המוגבלים בשכלם בהם נמצא הבדל מגדרי דומה בין נשים לגברים (Hook, Gerstein, & Gridley, 2003; Tannen, 1990; Twohey & Ewing, 1995).

חלק ב'- תיאוריות מודרניות: סיבות ליחידאות מפרספקטיבה של היחידאים עצמם Choice-Chance המטרה היתה לבדוק הבדלים בין יחידאים למקיימי קשר הזוגי בתפיסת מוסד הנישואין ובציפיות מבן/בת הזוג. נעשה שימוש בשני שאלונים שמטרתם היתה לבדוק את הציפיות מחיי נישואים ואת התכונות הרצויות מבן/בת הזוג. שאלון סיבות לנישואין The Reason for Marriage Scale (שפירא, 1997) ובו שני מדדים: הראשון- סיבות רגשיות לנישואים הקשורות למחויבות לבן זוג, מסירות ושביעות רצון מקשר והשני- סיבות פורמאליות/פרקטיות המתארות רווחים פרקטיים ופורמאליים העולים מהנישואים וקשורים לצורך בקבלה חברתית ובהכרה רשמית מהחברה כזו שתכיר בזוגיות של בני הזוג באופן פומבי. שאלון תכונות מועדפות בבן/בת הזוג (שחר, 1988) ובו שני מדדים: הראשון, מייצג תכונות אישיות ומידות טובות והשני, מייצג תכונות פרקטיות ויעילות בחיי היומיום. בחלק זה התקשינו לנסח השערות וניסחנו שאלות מחקר: האם יהיה הבדל בין יחידאים למקיימי הקשר הזוגי לגבי תפיסת מוסד הנישואין והציפיות מבן/בת הזוג והאם יימצאו תמות שונות בשתי קבוצות אלו. כל נבדקי המחקר (99%) הביעו את רצונם לקיים קשר זוגי. כלומר, כולם מביעים את הצורך להתחבר לבן המין השני ומודעים לתרומתו של הקשר הזוגי לאיכות החיים. כמו כן, 74% ממשתתפי המחקר הביעו את רצונם למסד את הקשר ולהינשא, ומבחינה זו לא היה הבדל בין יחידאים למקיימי הקשר הזוגי. נמצא כי הציפיות של היחידאים מחיי נישואין גבוהות מהציפיות של מקיימי קשר זוגי. נשים יחידאיות העניקו משקל גבוה הן לתכונות המייצגות אישיות ומידות טובות והן לתכונות פרקטיות בחיי היומיום. לעומתן, נשים בקשר זוגי ציינו את סוגי תכונות אלו בציונים נמוכים יותר. עוד נמצא כי הציפיות של נשים יחידאיות מבן הזוג גבוהות והן מעוניינות לראות בבן הזוג את מירב התכונות. לעומתן, נשים בקשר זוגי היו מתונות יותר בציפיותיהם מבן הזוג. תוצאות אלה מצביעות על תפיסה אוטופית ובלתי מציאותית של הקשר הזוגי בקרב היחידאים. יתכן כי בקרב מקיימי הקשר הזוגי סכימת הזוגיות והנישואין ריאליסטית ומאוזנת יותר מאשר בקרב היחידאים. אצל מקיימי קשר זוגי קיימת הירארכיה ביחס לציפיות מחיי נישואין ומבן הזוג והם מבינים שלא ניתן להשיג את הכל. בקרב היחידאים לעומתם, סכימת הזוגיות והנישואין הינה בלתי ריאליסטית, 'פנטזיונרית' בבחינת 'סינדרלה והאביר על הסוס הלבן'.

כמו כן, נערך ראיון חצי מובנה ששימש לבדיקת התמות בהקשר ליחידאות: רצון/חוסר רצון להנשא, רגשות חיוביים/שליליים בקשר לזוגיות, היגדים המבטאים אקטיביות יוזמה לקשר (מיקוד שליטה פנימי), היגדים המבטאים פסיביות ליצירת קשר (מיקוד שליטה חיצוני), עמדת ההורים מעיני הנבדקים: עידוד הקשר או דחינות/התעלמות. הראיונות האיכותיים מאוששים את הממצאים שעלו מן הממצאים הכמותיים. תוצאות הראיונות האיכותיים מאירים את תופעת היחידאות מזווית נוספת. ניתן למצוא שלושה מרכיבים בסיבות ליחידאות בקרב בעלי מוגבלות שכלית: קוגניטיבי, רגשי והתנהגותי המקבילים לשלושת מרכיבי העמדה (

Feldman, 1993; Freedman, Carismith, & Sears, 1970; Levi-Segev & Herts-Lazarowitz, 1986; (McDavid & Harari, 1974).

המרכיב הקוגניטיבי: סכימת הזוגיות של היחידאים אינה ריאליסטית בהשוואה לזו של מקימי הקשר הזוגי. המרכיב הרגשי: אצל מרבית היחידאים המחשבה על זוגיות ונישואים מלווה בתחושות שליליות של פחד ממימוש זוגיות בשלב הנוכחי של החיים, תחושת חוסר בשלות נפשית ורצון לדחיית מועד מימוש הקשר הזוגי. קיים פער בין ההצהרה כי רוצים לבסס זוגיות ולהתחתן לבין הרגש המביע תחושות של פחד וחוסר אונים. בקרב מקיימי קשר זוגי המחשבה על זוגיות מלווה בתיאורים חיוביים, בתחושת הגשמה עצמית ובתשוקה עזה למימוש נישואים. המרכיב ההתנהגותי: התנהגות היחידאים, כפי שעולה מהראיונות מאופיין בפסיביות בכל הנוגע למאמצים שעליהם לעשות כדי לחפש זוגיות. מיקוד השליטה שלהם הוא חיצוני והם תולים את מצבם בסיבות שונות כמו גזירת האל או הגורל. גם מקיימי הקשר הזוגי מסבירים את מצב היחידאות של חבריהם בהעדר יוזמתיות ובפסיביות מצדם. ממצא זה מחזק את קיומו של דיסוננס קוגניטיבי בין המרכיב הקוגניטיבי והרגשי לבין המרכיב ההתנהגותי של עמדת היחידאים כלפי זוגיות ונישואים. היחידאים מצהירים כי הם מעוניינים להינשא אך הם פסיביים בכל הנוגע למאמצים שיש לעשות כדי לחפש זוגיות. מרכיב נוסף, 'המרכיב ההורי' – מתאר פער בהתייחסות ההורים לנושא זוגיות ונישואים המשתקף בתיאוריהם של הנבדקים: הורי היחידאים מעבירים מסרים סותרים ובולטת הפסיביות בהתייחסות לנושא זה, הורי מקיימי הקשר הזוגי אקטיביים ומעודדים את הקשר הזוגי.

חלק ג' - סיבות ליחידאות כתוצאה מקשיים רגשיים וחברתיים המאפיינים אנשים עם מוגבלות שכלית המטרה היתה לבדוק האם יהיה הבדל בין יחידאים עם מוגבלות שכלית למקיימי קשר זוגי עם מוגבלות שכלית במדדים הבודקים יכולות רגשיות וחברתיות. שערנו כי רמת הכישורים הרגשיים/חברתיים של מקיימי הקשר הזוגי תימצא גבוהה יותר מרמת הכישורים הרגשיים/חברתיים של היחידאים. נעשה שימוש בשאלון דימוי עצמי – 'הוא כך ואני כך' (גלנץ, 1981), שאלון 'הערכת קשרי ידידות' (מרגלית, 1996) ושאלון 'יחסים בין אישיים' (אפרתי, 2001). תוצאות המחקר לא מצאו הבדל בכישורים הרגשיים והחברתיים בין שתי הקבוצות, ולכן סיבה זו אינה מהווה הסבר אפשרי לתופעת היחידאות.

לסיכום, מחקר זה מעלה כמה הסברים אפשריים לתופעת היחידאות בקרב בעלי מוגבלות שכלית:

1. גוננות יתר מצד האם
 2. חוסר קשר עם האב
 3. תפיסה אוטופית ובלתי מציאותית של קשר זוגי ומשמעותו
 4. רצון לביסוס זוגיות לצד חשש, פסיביות והימנעות מקשר
 5. מסרים סותרים ומבלבלים מצד ההורים
- המחקר מציג את ההשלכות החינוכיות של הממצאים והמלצות למחקרי המשך.

- [למאגר המחקרים של קרן שלם](#)
- [למאגר כלי המחקר של קרן שלם](#)